

ЦЕРКОВНИЙ ХОРОВИЙ СПІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ XIX–XX СТОЛІТЬ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

З кінця XVIII ст. на інкорпорованих Російською державою колишніх підпольських українських землях почалася кардинальна ломка церковного життя. Зміни адміністративні супроводжувались запровадженням нових зразків внутріцерковного життя та нових стандартів у відносинах Російської Православної Церкви та українського православного люду [2, с. 43].

Русифікувати церкву на українських землях потрібно було так, щоб не зменшити її впливу на свідомість народних мас. Більше того, завдання було складним: викорінити народні традиції, зрусифікувати і при цьому не відлякати паству, а навіть навпаки – підвищити соціальний статус Православної Церкви та посилити її вплив на народні маси. Тому засоби для виконання такого завдання обиралися найбільш дієві.

Одним із них було збільшення привабливості церковної служби, зокрема її чуттєво-емоційної складової, що досягалось музикальністю, церковним співом, художніми зображувальними образами тощо. Як підкреслює Н. Костюк «якщо ікона – це спів, який можна споглядати, любоватися через палітру фарб, ліній та фігур, то церковний спів – це ікона в музичних звуках» [1, с. 84].

Розуміючи значення церковного хорового співу, православні священники констатували надто повільний його розвиток. На сторінках церковної преси навіть наприкінці XIX ст. наголошувалося, що Русь православна любить вішати на дзвіницях чимало стопудових дзвонів, а те, що складає суттєву необхідність кожного храму, що слугує найкращою прикрасою храму, тобто «благоустроенное церковное пение» не має поки – що підтримки, а тому продовжує залишатися мрією [3, с. 203].

Природно, що такий стан справ потрібно було виправляти і шляхи для цього бачились у двох напрямках: перший – це влаштування церковних хорів при сільських церквах через школу, а другий – підготовка учителів співу та регентів. Була вжита низка заходів, серед яких: розширення програм церковного співу в духовно-навчальних закладах, короткотермінові літні курси церковного співу для учителів (були відкриті в Києві 1888 року [5, с. 22]), влаштування при монастирях церковно-учительських та псаломницьких шкіл, які мали виконати важливе завдання – підготувати когорту фахівців, які б наповнили православні храми церковним співом.

У період пожвавлення освітянської діяльності православного духовенства, що припав на другу половину XIX ст., активно обговорювались питання про види церковного співу. Тоді в сільських

церквах Київської єпархії послуговувались трьома видами співу. Перш за все це так званий придворний (школи композитора Бортнянського), обіходний, або спів за підручником нотного співу для духовних училищ і третій – так званий простий, прадавній. Кожен із цих видів мав своє призначення.

Події 1917 року, що катастрофічно позначилися на духовно-музичному житті багатьох народів Російської імперії, в Україні, навпаки, спричинили до вибухового його розквіту. Розпочатий 1918 р. рух за церковну незалежність, що спричинив утворення Української автокефальної православної церкви, спонукає до значних змін у ній самій. До речі, тодішні провідні діячі культури, в тому числі і музичні авторитети, пройнялися інтересами української Церкви. К. Стеценко, М. Леонтович стали членами Всеукраїнської православної церковної ради; К. Стеценко, Я. Яциневич, П. Гончаров, П. Козицький, М. Вериківський, М. Гайдай, В. Ступницький, С. Дрімцов, П. Демуцький, Г. Давидовський – учасники I Всеукраїнського православного собору 1921 р.

Далі процес розвитку української духовної музики перервався внаслідок тотальної антирелігійної кампанії кінця 20–30-х років ХХ ст. В іншій ситуації духовна музика з гідністю посіла б своє місце в житті суспільства. З цього приводу характерною є думка М. Грінченка про кращі духовні твори українських композиторів: «Вони є зразками для будування оригінальної національної музичної школи в царині церковної музики, яка, безперечно, за зміною соціальних умов українського життя не може мати перспектив для свого розвитку» [4, с. 71].

Справді, зі зміною соціальних умов українська духовна музика опинилася під загрозою повного знищення. Цілі пласти Української духовної музики утримувалися у «заповідниках мовчання».

90-ті роки ХХ ст., що увірвалися в соціокультурний простір України, принесли з собою кардинальні зміни. Переосмислюючи історію по-новому, відправили в небуття епоху радянського тоталітаризму, а з нею і специфічний, орієнтований на комуністичну ідеологію спосіб мислення тощо. Започатковуються процеси переоцінювання цінностей, орієнтовані насамперед і головним чином на людину – людину сучасного світу. Посилюється увага до «білих плям», що мали місце в радянській історії, з метою пролити на них світло, щоб відновити природний плин історії, яка не терпить перекрученого, неправдивого до себе ставлення.

З огляду на вже сказане щодо осмислення української духовної музики на сучасному етапі хочемо зауважити, що критичний аналіз цього феномена трансформується переважно в площину національно-духовного відродження. Тут йому надають статусу явища духовного, трактуючи це останнє у вузькому його розумінні, тобто пов'язують виключно з Богом, Церквою, вірою.

Відродження православної церкви в Україні зумовлює відродження і

української культової музики як невід'ємної складової богослужіння. Новітній час демонструє неабияку жагу до цього цікавого, динамічного, захоплюючого виду храмового мистецтва. В умовах сьогодення відбувається адаптація цього феномена на побутово-обрядовому, мистецькому та теоретичному рівнях його осмислення [6, с. 18].

Отже, щоб підійти до проблеми по-новому, потрібно вивести її, певною мірою, з рамок релігійного призначення, розглянути феномен як такий, що виявляється не тільки в рамках Церкви, богослужіння, у рамках конкретного ритуально-обрядового дійства, а як сутність людиновимірною характеру. Саме так слід трактувати духовну музику на сучасному етапі.

Список використаних джерел:

1. Костюк Н. В. Зародження та значення церковного співу у православному богослужінні // PEREYASLAVICA. Зб. наук. статей – Релігійне життя Переяславської землі (IX–XXI ст.) Національний історико – етнографічний заповідник «Переяслав». – Вип. 1(3). – 2007. – С. 84–87.
2. Кузнець Т. В. Православне духовенство Уманщини XIX – початку XX століття: Монографія / Т. В. Кузнець. – К., 2006. – 607 с.
3. Свящ. Симеон Козлинський. О церковном пении в сельских приходских церквах и о мерах к улучшению его // Киевские епархиальные ведомости. Отдел второй. – 1894. – № 8. – С. 201–209.
4. Українська духовна музика. Донбаський державний педагогічний університет. Навчальний посібник для студентів педагогічних вишів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrspiritmuz.net.ua/pages/5_6.html
5. Учительские курсы церковного пения в Киеве в 1888 г. // Церковно-приходская школа. – 1888. – Ноябрь. – С. 22–31.
6. Харитон І. М. Суспільно-історичні детермінанти українського православного церковного співу // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, – 2004. – № 41. – С. 16–30.